

Termessos Örneği Bağlamında Agon'ların Antik Kent Yaşamındaki Yeri ve Son Epigrafik Araştırmaların Agonistik Yazıt Repertuarına Katkısı

A. Vedat Çelgin*

*Bana Eski Önasya dillerinin mantığını öğreten
ve Hititçe formasyonu kazanmamı sağlayan,
2007 yılında onurlarına ithaf edilen
Armağan Kitabı VITA'ya bir yazıyla
katılamamaktan dolayı üzüntü duyduğum
sevgili ve çok değerli hocalarım*

*Prof. Dr. Belkıs Dinçol ile Prof. Dr. Ali M. Dinçol'a,
en derin saygı ve şükranlarımla ...*

Antikçağ'da kent yaşamının en dikkat çekici özelliklerinden birini hiç şüphe yok ki, çeşitli nitelikte yarışmaların düzenlenmesi ve bu yarışmalarda zafer kazanan yarışmacıların değişik şekillerde ödüllendirilmesi geleneği oluşturuyordu. Genel olarak “agon”, “themis”, “panegyris”, “certamen” gibi teknik terimlerle tanımlanan, özel adını ise bir tanrı, yarı-tanrı (*heros*), kral, imparator ya da düzenlendiği şehirden alan bu yarışmalar antik kentlerin en canlı etkinlikleri arasındaydı. Söz konusu yarışmalar her şeyden önce, “güzel” ve “iyi” bireyler yetiştirmeyi ilke edinmiş olan Hellen'lerin, Hellence'de çok değişik anlamlara gelmekle birlikte taşıdığı tüm farklı anlamların aslında “mücadele” ve “müsabaka” gibi birbiriyle yakından ilişkili iki kavramda birleştiği “agon” sözcüğünde tam ifadesini bulan “yarışma ruhu”nu açığa vuruyordu. Yarışmalar eğitsel, felsefi, dinsel ve ahlâksal içeriğe sahipti; savaşa hazırlık, ayrıca sanat gibi alanlar açısından da büyük önem taşıyordu¹.

* Bu makalenin baskıya hazırlanma sürecinde, *Colloquium Anatolicum/Anadolu Sohbetleri* VI. sayı editörleri Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan ile Araş. Gör. Hasan Peker (M.A.) yakın ilgi ve yardımlarını esirgemediler. Dr. Metin Alparslan ayrıca, makale özetinin Almanca'ya çevrilmesini üstlendi. Kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

¹ Hellen'lerde sporun ve sportif yarışmaların anlamı ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dürüşken 1991: 127 vdd.; Dürüşken 1993: 33; Dürüşken 1995: 1 vd.

Olympia Oyunları gibi büyük spor organizasyon ve etkinlikleri göz önünde tutulursa, *agon*'ların Hellen'ler arasındaki kültürel bağları, ulusal birlik bilincini güçlendirme, Hellen dünyasında ekonomik canlılığın geliştirilmesine katkıda bulunma gibi boyut ve işlevleri de vardı.

Tüm bu özellikleriyle Hellen kentlerinin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturan, işlevi ve önemi Roma İmparatorluk Çağı'nda devam eden, hatta daha da çeşitlenen ve zenginleşen *agon*'lar, zamanına, yerine, gelenek göreneklere, ekonomik koşullara ve amacına göre farklı niteliğe (karaktere) ve içeriğe sahipti. Bunlar, belirli merkezlerde, belirli aralıklarla yinelenen panhellenik (örneğin, "Olympia Oyunları [τὰ Ολύμπια]", "Pythia Oyunları [τὰ Πύθια]", "Nemea Oyunları [τὰ Νέμεα]" ve "Isthmia Oyunları [τὰ Ἴσθμια]") veya yöresel / yerel (örneğin, Termessos [Güllük Dağı] antik kentine özgü "Ἀγῶνες Σεβάσταιοι Σολύμειοι" ve Oinoanda [İncealiler]'daki "Demostheneia Şenliği [Πανήγυρις Δημοσθενεΐα]") nitelikteki festivaller kapsamında düzenlendiği (umuma açık [resmî] *agon*'lar) gibi, kent *gymnasion*'larında beden ve ruh eğitiminin önemli bir parçası olarak eğitim programları çerçevesinde de düzenlenmekteydi (okul *agon*'ları). Gerek umuma açık (resmî) *agon*'lar gerek okul *agon*'ları dal (alan) bakımından esas itibarıyla üç ana gruba ayrılıyordu: 1. ἀγῶνες γυμνικοί (= bedensel *agon*'lar: beden eğitimiyle ilgili, bundan dolayı her türlü bedensel mücadeleyi içeren yarışmalar), 2. ἀγῶνες μουσικοί (= müziksel *agon*'lar: lirik ve dramatik sanatlar [şiir, tiyatro oyunları] ile müzik, resim, heykel, güzel yazı yazma [kaligrafi] ve etkileyici-ikna edici konuşma [retorik] sanatlarına ilişkin yarışmalar), 3. ἀγῶνες ἵππικοί (= hippik *agon*'lar: çeşitli at ve araba yarışları). M.Ö. 8. yüzyıla değin izlenebilen ve Hellen'lerin spora ve atletizme verdikleri önem dolayısıyla Hellen atletizminde ayrı bir yere sahip olan bedensel yarışmalar koşu (ὁ δρόμος), uzun atlama (τὸ ἄλμα), disk atma (ἡ δισκοβολία), mızrak (cirit) atma (ἡ ἀκοντισμός / ἡ ἀκόντισις), güreş (ἡ πάλη), boks (ἡ πυγμή / ἡ πυγμαχία), pankras (τὸ παγκράτιον / ἡ παμμαχία / τὸ παμμαχίον), ağırlık (gülle) kaldırma ve atma (ἡ λιθοβολία / ὁ λιθοβολισμός), ok atma (ἡ τοξεύσις), top oyunları (ἡ σφαιρίσις / ἡ σφαιρισμα / ὁ σφαιρισμός), yüzme (τὸ νεῖν) gibi disiplinlerden meydana gelmekteydi. Bunlardan ilk beşi, "pentathlon (τὸ πένταθλον)" adı verilen karma yarışmayı oluşturuyordu. Homeros'un yaşadığı çağda (M.Ö. 750 yılları civarı) henüz mevcut olmayan, Hellen atletizmine ilk kez M.Ö. 708 yılında (18. Olimpiyat) ile giren bu birleşik müsabaka hayli yorucu, güç kaybettirici olmasına karşın Hellen'lerce çok tutulan, değer verilen bir yarışmaydı. Bundan dolayı, başta Olympia Oyunları olmak üzere panhellenik oyunların yanı sıra, yöresel / yerel nitelikli birçok şenliğin

programında yer alıyordu. Bedensel *agon*'lar arasında koşu yarışmalarına –belki koşunun en doğal, en kolay yapılabilen spor türü olması, ayrıca savaşla yakın ilgisi ve bu açıdan taşıdığı önem dolayısıyla– savaşçı bir ulus olarak tanıdığımız Hellen'ler özel bir ilgi göstermişlerdir. Hellen atletizminde koşunun (ὁ δρόμος) en eski ve en çok düzenlenen *agon* (müsabaka) disiplini olmasının çeşitli nedenlerinden biri de budur. Koşu gerek başlı başına (bağımsız) gerek *pentathlon* kapsamında bir yarışma disiplini olarak hemen hemen tüm şenlik programlarında yer almış, Hellen atletizmindeki özel konumunu çağlar boyu korumuştur².

Hellen atletizmi konusundaki başlıca bilgi kaynaklarımızdan biri olan Lemnos'lu Flavius Philostratos (M.S. 200 civarı)'un Περὶ Γυμναστικῆς / Γυμναστικός (= *Beden Eğitimi Üzerine*) adlı eserinde “hafif mücadele dalı (κοῦφα γυμνάσματα)” kategorisine soktuğu (Philostr. *gym.* 3) koşu, koşulan mesafe – maksat (amaçlanan) açısından çeşitli türlere ayrılmıştı. *Stadion* (τὸ στάδιον) veya *dromos* (ὁ δρόμος / σταδίου δρόμος), *diaulos* (ὁ δίαυλος) ve *hippios* (ὁ ἵππιος), “kısa mesafe” ya da “hız (sprint)” koşularını oluştururken; *dolikhos* (ὁ δολιχός) ile *hoplites* (ὁ ὀπλίτης / ὁ ὀπλιτοδρόμος) de “uzun mesafe” yahut “dayanma” koşularını meydana getirmekteydi. Bu koşu türlerinden *stadion* veya *dromos* diye adlandırılan ve günümüzün 200 m. koşusunu karşılayan kısa mesafe – hız (sprint) koşusunun menzili insan bedeninin ulaşabileceği en üst hız sınırını oluşturduğundan, ayrıca doğal ve kolayca yapılabilen (müsabakaya katılan atletler yarışı *stadion*'daki başlama noktasından bitiş noktasına kadar olanca güçleriyle koşarak tek hamlede tamamlıyorlardı) bir spor (mücadele) olması dolayısıyla Hellen atletizminin en eski, en gözde ve temel yarışma disipliniydi. Olympia Oyunları'nın başlangıç tarihinden, M.Ö. 776'dan M.Ö. 724 yılına kadarki süreye, yani ilk on üç Olimpiyat'a ilişkin şenlik programlarının tek yarışma dalı olma özelliğini taşıyor; M.Ö. 724-708 tarihleri arasında, diğer bir deyişle, 14. Olimpiyat'tan 18. Olimpiyat'a kadar da, bu ayrıcalıklı konumunu *diaulos* ve *dolikhos* ile paylaşıyordu. Panhellenik veya yöresel / yerel nitelikteki hemen her türlü şenliğin programında yer alan bu yaygın ve klâsik koşu türlerinin dışında ayrıca, daha az tanınmış başka koşu türleri de vardı. Dinsel karakteri ağır basan bu koşu türlerine Hellas'tan tipik birer örnek olarak, Atina'da düzenlenen “Panathenaia Şenliği (ἡ Παναθήναια)”nde gördüğümüz “meşale koşusu

² Hellen atletizminde “koşu (ὁ δρόμος)”nun yanı sıra “güreş (ἡ πάλη)”in de özel bir yeri vardı. Bu yarışma disiplini de koşu gibi, hem *pentathlon* içinde yer alıyor hem de başlı başına (bağımsız) müsabaka olabiliyordu. Buna karşılık, uzun atlama (τὸ ἄλμα), disk atma (ἡ δισκοβολία) ve mızrak (cirit) atma (ἡ ἀκοντισμός / ἡ ἀκόντισις) yarışmaları sadece *pentathlon* kapsamında yapılıyordu (Swaddling 2004: 62).

(ἡ λαμπαδηδρομία)” ile gene Atina ve çevresinde Dionysos onuruna yapılan oyunlarda (τὰ Διονύσια), ayrıca Sparta ve Thera’da dört yılda bir düzenlenen “Karneia Oyunları (τὰ Κάρνεια)”nda karşımıza çıkan ve bir tür “takip koşusu” niteliğini taşıyan “bağbozumu koşusu (ἡ σταφυλοδρομία / ὁ σταφυλοδρόμος)” verilebilir.

Yukarıda adları geçen yarışma disiplinlerinden *hoplites* koşusu (donanımlı koşu)³ dışındakilerin tümü genellikle üç yaş grubuna (kategoriye) ayrılarak yapılmaktaydı. Özellikle agonistik yazıtlar sayesinde bilgi edindiğimiz bu kategoriler şunlardır: 1. παῖδες (çocuklar), 2. ἀγένοιοι (gençler), 3. ἄνδρες (yetişkinler). Yarışmacıların yaşlarına göre yapılan bu sınıflandırma (klasman) kızların katıldıkları müsabakalarda da uygulanıyordu. Platon’un *Nomoi* (= *Yasalar*) adlı eserindeki bir diyalog (Plat. *leg.* 8. 833 c) koşu yarışmalarında değişik yaş kategorileri için de farklı mesafe yahut menzillerin söz konusu olduğunu öğrenmemize olanak sağlaması dolayısıyla önemlidir.

Yarışmaların galipleri kazandıkları zaferin karşılığında maddî ve manevî (sembolik) ödüllerle onurlandırılıyorlardı. Şampiyonlara verilen maddî ödüller nakdî (para ödülü) ve aynî (zeytinyağı gibi) olmak üzere değişik türdendi. Dört büyük panhellenik şenliğe ilişkin ödüller genellikle sembolikti. Bunların en ünlüsü olan Olympia Oyunları’nda galiplere zeytin dalları veriliyordu⁴. Pythia Oyunları’nın ödülü defne dalları; Isthmia Oyunları’nın ödülü önceleri taze yabankerevizi (*selinon* = *Apium graveolens*), daha sonra çam dalları; Nemea Oyunları’nın ödülü de, kuru kerevizdi (Swaddling 2004: 94). Atina’da kentin koruyucu tanrıçası Athena onuruna dört yılda bir düzenlenen ve gene panhellenik nitelikte bir festival olan Panathenaia Şenliği’nin ödülü ise zeytinyağıydı. Ödül olarak verilen zeytinyağı şampiyonlara, Athena’nın betiminin yanı sıra ödülün kazanıldığı yarışma dalını da belirten bir tasvirle süslü *amphora*’lar içinde teslim ediliyordu (Swaddling 2004: 95). Panhellenik ve yöresel / yerel karakterli şenliklerde palmiye dalları ve bir anlamda günümüzdeki kupaların karşılığı sayılabilecek tripod’lar (üç ayaklı kazanlar)⁵ gibi armağanlar da yarışma sahiplerine verilen sembolik ödüller arasındaydı. Panhellenik şenliklerdeki yarışmaların şampiyonları ayrıca, kendi kentleri tarafından nakit, barınma ve beslenme olanakları sağlama, tiyatro koltukları

³ *Hoplites* koşusu yarışmanın zorluğu nedeniyle sadece ἄνδρες (= yetişkinler) kategorisinde yapılıyordu.

⁴ Olympia Oyunları’nda galiplere verilen ödüllerin en değerlisi, “Altis” adıyla anılan kutsal alandaki Zeus Olympios Tapınağı’nın arkasında bulunan kutsal zeyin ağacının dallarından meydana getirilmiş bir taçtı (Swaddling 2004: 90).

⁵ Şampiyon yarışmacıların kazandıkları tripod’ları hizmetinde buldukları tanrıların tapınaklarına adak olarak sunmaları âdettendi (Hdt. I. 144).

tahsis etme, davetler ve yürüyüşler düzenleme gibi değişik şekillerde ödüllendiriliyorlardı (Swaddling 2004: 94).

Hellen'lerin tüm yarışma disiplinleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan *stadion* (sprint) koşusunun galiplerine verilen ödüller de ayrıcalıklıydı. Nakdi veya aynı ödüller vermenin âdet olmadığı Olympia Oyunları dışında kalan şenliklerde bir *stadion* koşusunda galip gelmek atletlere lüks bir ev satın almalarını sağlayacak miktarda para kazandırabiliyordu. Keza, Panathenaia Şenliği'nin büyük ödülü olan yüz *amphora* zeytinyağı *stadion* koşusunun galibine (şampiyon sprinter'e) veriliyordu (Swaddling 2004: 95). Bunlar Hellen'lerin *stadion* (sprint) koşusuna verdikleri önemin açık bir göstergesidir.

Yarışma şampiyonları için ödüllerin en değerlisi, en anlamlısı, elde ettikleri unvan, ün ve saygınlık gibi manevî kazanımlardı. Özellikle, panhellenik şenliklerde galip atletlere zeytin, defne ve palmye dalları gibi sembolik ödüllerin verilmesi antik Hellen yaşamında "spor"un eğlence boyutundan çok daha farklı, çok daha derin boyutları olduğunu, her şeyden önce manevî bir anlam taşıdığını; "başarı"nın ise bir "erdem", bir "onur" vesilesi sayıldığını kesin bir şekilde kanıtlamaktadır. Roma İmparatorluk Çağı'nda Hellen kentlerinde *bule* ve *demos* gibi kent meclisleri ya da özel kişiler tarafından yarışma galiplerinin heykellerinin dikilmesi veya şampiyonlara kendi heykellerini dikme izni verilmesi⁶, ayrıca isimlerinin listeler halinde *gymnasion* ve diğer kamu yapılarının duvarlarında ya da *agora*, sütunlu cadde gibi yerlerde teşhir edilmesi uygulamalarının da anlamı ve amacı aynıydı: başarıya, yani erdeme (ἡ ἀρετή) ulaşmış yarışmacıları onurlandırmak.

Agon'larla ilgili başlıca bilgi kaynaklarımızı antik yazarların eserleri, yazıtlar, sikkeler gibi yazılı belgelerin yanı sıra, başta boyalı Hellen vazoları, *gymnasion*, *stadion* ve tiyatro yapıları olmak üzere, çeşitli arkeolojik kalıntılar oluşturmaktadır. Bu kaynaklardan, şampiyon yarışmacıları onurlandırmak üzere dikilen heykellerin kaideleri üzerinde rastladığımız yazıtlar (bunlar amaç ve nitelik itibarıyla aynı zamanda "onur yazıtları" grubuna da girmektedir) ile gene şampiyonların adlarını teşhir ederek onları bir tür onurlandırma amacını taşıyan "galip listeleri" (ikisi birlikte "agonistik yazıtlar" grubunu meydana getirmektedir) özellikle yöresel / yerel karakterli festivaller ve yarışmalar açısından ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

⁶ Bu, zafer kazanmış yarışmacıların hemşehrileri tarafından yaygın bir onurlandırılma şekli olup, şampiyonun kazandığı yarışmanın/yarışmaların türünü ve niteliğini açıklayan bir yazıt, kendisinin büst veya heykelini taşıyan bir kaidenin üzerine kazılmaktaydı.

Küçükasya (Anadolu) agonistik yazıtlar itibarıyla oldukça zengindir. Pisidia bölgesinin en büyük antik kenti olma özelliğini taşıyan, aynı zamanda, genel olarak Küçükasya'nın en ilgi çekici antik kentlerinden birini oluşturan Termessos, gerek sayıca gerek içerik bakımından Roma İmparatorluk Çağı agonistik yazıtlarının önde gelen merkezlerindedir. Rudolf Heberdey'in oluşturduğu ve kendisinin ölümünden (7 Nisan 1936) sonra Viyana Bilimler Akademisi tarafından 1941 yılında yayımlanan Termessos yazıtları *corpus*'u (TAM III/1) kapsamındaki 944 yazıttan 78 tanesi⁷ agonistik içeriğe sahiptir⁸. Küçükasya *agon*'ları konusundaki araştırmalar için önemli bir bilgi kaynağı oluşturan bu yazıtları topluca değerlendiren Heberdey, büyük bir çeşitlilik gösteren (kentte bildiğimiz belli başlı yarışma disiplinlerinin hemen hepsine rastlanmaktadır) Termessos *agon*'larının sınıflandırmasını yapmış, bunların düzenlenme esasları ve icrası hakkında genel bir rekonstrüksiyon denemesi sunmuştur⁹. Araştırma ekibimizin çalışmaları¹⁰ sonucunda bu yazıtlara agonistik içerikli 11 yeni yazıtın¹¹ eklenmesiyle Termessos yazıtları repertuvarındaki agonistik yazıt sayısı toplamı 89'a ulaşmıştır.

R. Heberdey'a göre, Termessos *agon*'ları başka yerlerde olduğu gibi, "okul (*gymnasion*) *agon*'ları" ve "genel (umuma açık) *agon*'lar" olmak üzere iki ana

⁷ Söz konusu yazıtların 52 tanesi (TAM III/1 no. 1, 4, 33, 141, 143-144, 147-150, 152-155, 159-160, 165-166, 168, 171, 173-176, 179-183, 186-193, 195, 199-203, 205-207, 209-212) 1885 yılında Lanckoronski ekibinden E. Petersen tarafından keşfedilmiş ve 1892 yılında yayımlanmıştır (Lanckoronski 1892: 196-223 no. 1-182). Petersen'in kataloğundaki ilgili yazıtların TAM'yi karşılayan no.ları için bkz. TAM III/1: 363 vd. [comparatio numerorum]; 8 tanesi (TAM III/1 no. 142, 145, 151, 157-158, 162, 177, 197) 1889 yılında G. Cousin tarafından bulunmuş ve 1899 yılında neşredilmiştir (Cousin 1899: 290-301 no. 1-29. Cousin'in yayınındaki ilgili yazıtların TAM'yi karşılayan no.ları için bkz. TAM III/1: 362 [comparatio numerorum]; 18 tanesi (TAM/1 no. 31, 41, 146, 156, 161, 163-164, 167, 169-170, 172, 178, 184, 194, 196, 198, 204, 208) ise 1899 yılında R. Heberdey ile A. Gaheis tarafından ele geçirilmiş ve ilk yayımları Heberdey tarafından değişik yıl ve yerlerde yapılmıştır (bu yazıtların ilk yayımları için TAM III/1'deki karşılıklarına bakılmalıdır).

⁸ Yazıtlardan biri Hellenistik Çağ'a tarihlenen bir kararname (TAM III/1 no. 1), biri Roma Çağı'na ilişkin bir kararname (TAM III/1 no. 4), ikisi Roma Çağı'na ait dinsel nitelikli yazıt (TAM III/1 no. 31, 33 [ikinci yazıt bir epigramdır]), 15'i galipler listesi (TAM III/1 no. 199-213), 59'u ise onur yazıtıdır (TAM III/1 no. 41, 141-198).

⁹ Heberdey 1923: 195-206. Heberdey'in Termessos agonistik yazıtlarıyla ilgili değerlendirme ve görüşleri için ayrıca bkz. Heberdey 1929: 36-58; Heberdey 1934: 767-771.

¹⁰ Bu çalışmalar 1989 yılında Prof. Dr. Halük Abbasoğlu'nun; 1990-1998 yılları arasında ise bu satırların yazarının başkanlığında, Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu ve Prof. Dr. Güler Çelgin'den oluşan bir ekip tarafından Termessos kent alanı ve teritoryumunda gerçekleştirilmiş olup bu üç kişilik daimi ekibe 1996 yılından itibaren Ferit Baz, Ayşegül Ergene Akkartal, Emre Erten ve Hüseyin Sami Öztürk ile Murat Arslan (sadece 1996 sezonunda) proje asistanları olarak katılmışlardır.

¹¹ İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 11 vdd. no. 3 (onur yazıtıdır); İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1992: 11 vdd. no. 1 (onur yazıtıdır); İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 2007: 78 vdd. no. 19 (ölü onurlandırmasıdır), 86 vdd. no. 22 (onur yazıtıdır), 90 vd. no. 23 (onur yazıtıdır), 91 vd. no. 24 (onur yazıtıdır), 92 vdd. no. 25 (onur yazıtıdır), 94 vd. no. 26 (onur yazıtıdır), 95 vd. no. 27 (onur yazıtıdır), 96 vd. no. 28 (onur yazıtıdır), 98 vd. no. 29 (bir cenaze *agon*'una ilişkin galipler listesi fragmentidir [Res. 9-10]).

gruba ayrılmakta; agonistik yazıtların sayıca daha çok olduğu “genel (umuma açık) *agon*’lar” ayrıca, “kent’in resmî *agon*’ları” ve “özel kişiler tarafından düzenlenen *agon*’lar” olarak kendi içinde iki alt grup oluşturmaktadır (Heberdey 1923: 197, 198; Heberdey 1934: 767).

Okul (*gymnasion*) *agon*’ları *gymnasion*’lardaki¹² eğitim etkinlikleriyle ilişkiliydi. Her sene, olasılıkla öğretim yılının sonunda düzenlenen bu *agon*’ların masraflarının kamu kaynaklarından mı özel kişilerin olanaklarıyla mı karşılandığı hususu kesin olarak açıklığa kavuşmamış olmakla birlikte, *agon* yöneticisi (παῖδονόμος veya ἐφήβαρχος) ya da okul yöneticisi (γυμνασάραρχος) tarafından –görevlerinin doğal gereği olarak– karşılanmış olma olasılığı ağır basmaktadır¹³. Yarışmaları kazananların adları düzenli olarak tutulduğu anlaşılan listelere kaydediliyor¹⁴ ve bu listeler resmî yapıların duvarlarına kazınarak teşhir ediliyordu¹⁵. Okul (*gymnasion*) *agon*’ları hakkındaki bilgilerimiz söz konusu listelerin sağladığı verilerle sınırlıdır. Okul *agon*’larının yaş kategorilerine göre düzenlendiğini anlıyoruz. Heberdey’a göre, bazı yazıtlarda (*TAM* III/1 no. 202-203, 205-206, 208-210) geçen νικήσας τοὺς καθ’ἡλικίαν ile bir yazıttaki (*TAM* III/1 no. 146) παίδων ἐξ ἀγέλης formlarından dolayı bu klasman, en azından, παῖδες (= çocuklar) kategorisinin varlığı kesindir (Heberdey 1923: 197; Heberdey 1934: 767). Diğer bir yazıt (*TAM* III/1 no. 213 [bir galipler listesinin *praescriptum*’u niteliğindedir]) παῖδες’in yanında ikinci bir kategori olarak ἐφηβοί (= gençler)’un yer aldığını düşündürmektedir (Heberdey 1923: 197; Heberdey 1929: 42; Heberdey 1934: 770).

¹² Termessos’ta iki *gymnasion*’un varlığı yazıtlar yardımıyla kesin olarak saptanmıştır. Bunlardan biri, sur içinde (asıl yerleşim alanında) yer alan, kent plânında “I” koduyla gösterilmiş “Yukarı Gymnasion (Güney Gymnasion’u)” olup M.S. 1. yüzyılda kurulduğu tahmin edilmektedir (Res. 1). Daha yeni olan diğer *gymnasion* (bir yazıt sayesinde M.S. 220-230 yıllarına tarihlenmektedir) ise kent surlarının dışında inşa edilmiş ve günümüze görece daha iyi durumda ulaşmış bulunan, kent plânında “H” olarak işaretli “Aşağı Gymnasion (Kuzey Gymnasion’u)”dur (Res. 1). Gerek okul *agon*’ları gerek genel (umuma açık) *agon*’lar grubundaki bedensel (gymnik) *agon*’lar kent’in bu iki *gymnasion*’unda icra ediliyor olmalıydı. Kentte bir *stadion*’un izine rastlanmadığına dikkati çeken Heberdey, haklı olarak, gymnik *agon*’lardan tüm koşu yarışmalarının da söz konusu *gymnasion*’larda yapılmış olması gerektiğini düşünmektedir (Heberdey 1923: 206).

¹³ Heberdey daha önce okul (*gymnasion*) *agon*’larının masraflarının kamu kaynaklarından karşılandığı görüşündeyken (Heberdey 1923: 197), sonradan bunun kesin olmadığını belirtmiştir (Heberdey 1934: 767).

¹⁴ Şimdiye değin bu listelerin on örneği günümüze ulaşmıştır (Heberdey 1934: 768). Bunlardan dokuzu (*TAM* III/1 no. 202-210), kent plânında “L1” olarak gösterilmiş olan Attalos Stoa’sının (Res. 1) duvarlarında; biri (*TAM* III/1 no. 213) ise Yukarı Gymnasion’a ait olduğu kabul edilen L3 Stoa’sının (Res. 1) duvarında durmaktaydı.

¹⁵ Galip sporculara ilişkin listelerin kamu yapılarının duvarlarında devamlı olarak mı yoksa belirli sürelerle mi kaldığı bilinmemektedir (Heberdey 1934: 768).

Sözü edilen yazıtlardan παίδων ἐξ ἀγέλης ibaresinin geçtiği yazıtın özel bir önemi vardır. Yerli kireçtaşından dikdörtgen biçiminde bir blok üzerine kazılmış olan, Dioteimos adlı bir şampiyon yarışmacının onurlandırılmasına ilişkin bu yazıt (Res. 2, 5-7) 1899 yılında R. Heberdey ve A. Gaheis tarafından bulunduğu Heberdey, taşın sütunlu caddenin (Res. 1) güneydoğu duvarına (Res. 3) ait olduğunu kabul etmişti. Anlaşıldığına göre, taşın şekli ve muhtemel duruş yeri Heberdey'a galip sporcuların adlarını içeren listeleri çağrıştırmıştı. Bu durumu παίδων ἐξ ἀγέλης ibaresiyle birlikte değerlendiren Heberdey, ilgili *agon*'u okul *agon*'ları grubuna dahil etmiş (Heberdey 1923: 197 vd.; Heberdey 1934: 767) ve yazıtın transkripsiyonunu yaparken, sağ taraftaki, Dioteimos'un zafer kazandığı *agon*'un (yarışma disiplininin) bulunduğu eksik yeri –Termessos'ta güreşin en gözde yarışma dalı olmasından dolayı olsa gerek– *πάλη* (= güreş) olarak tamamlamıştı (Heberdey 1923: 197; Heberdey 1929: 37; TAM III/1 no. 146). 1988 yılında Oinoanda'daki bir yerel festival, “Demostheneia Şenliği (Πανήγυρις Δημοσθενεία)” ile ilgili kuralları içeren bir yazıtı konu alan yayınında bu vesileyle Termessos Dioteimos yazıtına da gönderme yapan M. Wörrle ise, Dioteimos'un galip geldiği yarışmayı –özellikle Lykia'daki bazı örneklerden hareketle– meşale koşusu (*λαμπάς*) olarak önermişti¹⁶. Ne var ki 1997 yılında ekibimiz yazıtın devamını oluşturan taşı ana parçanın hemen yanında, molozlar arasında fark etmiş (Res. 4-6, 8) ve sonuçta, niteliği belirsiz *agon*'un ne Heberdey'ın düşündüğü gibi güreş ne de Wörrle'nin önerdiği gibi meşale koşusu değil, fakat *stadion* koşusu olduğu ortaya çıkmıştır. Sorunun kesin olarak çözümlenmesini sağlayan bu keşif, ekibimizin Termessos *agon*'ları ve agonistik yazıtları repertuarına yaptığı en somut ve en önemli katkıdır¹⁷.

Şimdiye değin okul *agon*'ları grubundan sadece şu bedensel (gymnik) *agon*'lar belgelenmiştir¹⁸: güreş (*πάλη*), pankras (*πανκράτιον*), uzun atlama (*άλμα*) ile koşu türlerinden çift koşu (*δίαιλον*) ve meşale koşusu (*λαμπάς*). Bugüne kadar müzik yarışmalarına ilişkin herhangi bir belge ele geçmemiştir. Bu eksikliğin muhtemelen bir rastlantı olduğunu düşünen Heberdey –en azından– özel kişiler tarafından düzenlenen *agon*'lar grubuna ait *χορός παιᾶνος*

¹⁶ Wörrle yazıtı taşıyan taşı da bir heykel kasesi olarak kaydetmektedir (Wörrle 1988: 222); ancak bu doğru değildir.

¹⁷ Söz konusu keşifle ilgili ayrıntılar ve bu konu hakkındaki kişisel değerlendirme ve görüşlerim Prof. Dr. Halük Abbasoğlu için 65. yaş armağanı olarak hazırlanmakta olan kitapta yer alacak “Termessos'tan Sorunlu bir *Agon*'a Işık Tutan bir Agonistik Yazıt Fragmenti” başlıklı yazımla bilim dünyasına sunulacaktır.

¹⁸ Heberdey 1923: 198; Heberdey 1934: 767. Okul (*gymnasion*) *agon*'larının kronolojisi için bkz. Heberdey 1929: 36-40.

παίδων λ' (çocuklararası çoksesli şarkı korusu) için gençliğin bu alanda da eğitilmesinin şart olduğunu vurgulamaktadır (Heberdey 1934: 767 vd.).

Heberdey beş galipler listesinden saptadığı dört *agon*'un¹⁹ Ἄγωνες Σεβάσταιοι Σολύμειοι ile ilişkisi olasılığı üzerinde durmuş ve bunları kenttin resmî *agon*'ları olarak değerlendirmiştir²⁰. Bu yarışmaların kenttin koruyucu tanrısı (Baştanrı) Zeus Solymeus'a mı yoksa Solym'ler soyuna adını veren (*eponymos*) efsanevi ata, Heros Solymos'a mı adandığı bilinmemektedir (Heberdey 1934: 756, 757, 760, 768). Her ne olursa olsun çok değer verildiği anlaşılan, bundan dolayı, aynı zamanda imparatora da ithaf edilmiş olan bu ve benzeri yarışmaların masrafları esas itibarıyla kent kasasından çıkmakla birlikte, muhtemelen, özel kişiler tarafından da desteklenmekteydi (Heberdey 1934: 768; krş. İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 12). Apollon'a adanan "Pythia Oyunları (τὰ Πύθια)" ile hangi tanrıya adandığını bilmediğimiz ἱεροὶ ἀγῶνες (= kutsal *agon*'lar), kenttin resmî *agon*'larından sayılabileceği gibi, özel şahıslar tarafından düzenlenen *agon*'lar grubu içinde de düşünülebilir²¹. Kent *agon*'larına ilişkin programın hayli zengin olduğu anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar şu yarışma disiplinleri belgelenmiştir²²: bedensel (gymnik) *agon*'lardan, güreş (πάλη)²³ ile donanımlı koşunun (ὄπλειτης) yanı sıra, μέγας δρόμος (= büyük / uzun koşu) ve μικρὸς δρόμος (= küçük / kısa koşu) gibi, niteliği tam olarak belirlenemeyen koşu türleri; ayrıca, hippik *agon*'lar²⁴. Bunlardan başka, müzik yarışmalarının da düzenlenmiş olması ihtimal dahilindedir. Bu yarışmalar belki Pythia Oyunları kapsamında icra ediliyordu (Heberdey 1934: 768).

Özel kişiler tarafından düzenlenen genel *agon*'larla ilgili bilgilerimizi yarışma galiplerinin heykellerini taşıyan kaideler üzerine kazılmış onur yazıtlarına

¹⁹ TAM III/1: 293 *agon* no. 17-20; krş. Heberdey 1923: 198 vd. *agon* no. 17-20. Söz konusu *agon*'ları belirleyen listelerden biri (TAM III/1 no. 199) *odeion-buleuterion* (O2)'un (Res. 1) kuzey duvarında yer almaktaydı (bugün hiçbir izi kalmamıştır); diğerlerinin buluntu yerleri için ilgili TAM numaralarına bakılmalıdır.

²⁰ Heberdey 1934: 768. Heberdey daha önce galip sporcuların heykel kaidelerine ilişkin iki onur yazıtının (TAM III/1 no. 161, 164) belgelediği, Ἄγωνες Σεβάσταιοι Σολύμειοι adını taşıyan oyunları da kenttin resmî *agon*'ları grubunda değerlendirirken (Heberdey 1934: 768), sonradan fikir değiştirerek, özel kişiler tarafından düzenlenen genel *agon*'lar grubuna dahil etmiştir (TAM III/1: 293 *agon* no. 7); krş. a.ş. n. 29.

²¹ Heberdey 1934: 768, 769. Heberdey bu yarışmalardan ἱεροὶ ἀγῶνες'in mutlaka Termessos'ta icra edilmiş olmasının gerekmediğini de belirtmektedir (Heberdey 1923: 205; Heberdey 1934: 768).

²² Heberdey 1934: 768; İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 11 vdd. Kentin resmî *agon*'larının kronolojisi için bkz. Heberdey 1929: 41-42; İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 12 vdd.

²³ Bugüne değin sadece ἄνδρες (= yetişkinler) kategorisi belgelenmiştir.

²⁴ Hippik yarışmalar tek at koşusu şeklinde icra edilmekte olup tayların dış değiştirme durumuna göre belirlenen üç yaş kategorisi söz konusuydu: ἵππος ἄβολος (= πῶλος), πρωτοβόλος, παντιβόλος (= ἵππος τέλειος) (Heberdey 1923: 203 vd.; Heberdey 1934: 768).

borçluyuz. Bu gruba giren *agon*'ların maddî kaynakları şahıslar tarafından hayattayken hibe ediliyordu veya nakit (para) yahut taşınmaz mallar (mülk) bırakılarak vasiyet yoluyla vakfedilmekteydi (Heberdey 1923: 198 vdd.; Heberdey 1934: 769). Kurucularını kentin en seçkin ailelerine mensup, aynı zamanda kamu hizmetlerinde bulunan erkekler ile, kadınların (yalnız olarak veya kocalarıyla birlikte) oluşturduğu (Heberdey 1923: 199) bu *agon*'ların düzenlenme nedeni Heberdey'a göre, aileyle ilgili olayları belleklerde yaşatma arzusuuydu. Örneğin, oğlun hayata atılışı, oğlun veya kocanın ölümü (hatırasını yadette isteği) bu *agon*'ların düzenlenmesine vesile olmaktadır (Heberdey 1923: 199; Heberdey 1934: 769). Bu gruba giren yarışmaları nitelendirmek için kullanılan θέμις sözcüğü galiplere değerli ödüller verildiğinin kanıtıdır²⁵. Heberdey'ın değerlendirmeleri sonucunda 16 *agon*'un varlığı belirlenmiştir²⁶. Ekibimiz tarafından bulunan bir agonistik onur yazıtıyla²⁷ *agon* sayısı 17'ye ulaşmıştır. Daha önce sözünü ettiğim iki onur yazıtının (TAM III/1 no. 161, 164) yanı sıra ekibimizin ele geçirdiği bir onur yazıtı²⁸ sayesinde belgelenen Ἀγῶνες Σεβάσταιοι Σολύμειοι²⁹ grup içinde özel bir yer işgal etmektedir. Keza, bir yazıtta ὑπὲρ (τοῦ) υἱοῦ (= oğlu için) de-yimiyle birlikte geçen Ἀσκληπείος sözcüğü³⁰ ilgili *agon*'un (Ἀγὼν [θέμις] Ἀσκληπείος) Asklepios kültüyle ilişkisine işaret etmektedir (Heberdey 1923: 198; Heberdey 1934: 755, 760, 769). Söz konusu örnekler bu grup *agon*'ların bir tanrı kültüyle de ilişkili olabildiğini göstermesi açısından ilginçtir. Buna dayanarak, yukarıda kentin resmî *agon*'larından sayılabileceğini belirttiğim Πύθια ve ἱεροὶ ἀγῶνες (= kutsal *agon*'lar)'i de özel kişiler tarafından

²⁵ Bu ödüllerin nakit olması gerektiğini düşünen Heberdey'a göre, yarışma galiplerine ödül olarak verilen paralar, üzerinde Θ işareti bulunan sikkelerin darbına vesile oluyordu (Heberdey 1923: 205; Heberdey 1934: 770).

²⁶ TAM III/1: 293 *agon* no. 1-16; Heberdey 1923: 198 vd. *agon* no. 1-6, 8-16; Heberdey 1934: 770 vd. *agon* no. 1-6, 8-16. Yeni yayımladığımız bir agonistik onur yazıtı (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 2007: 94 vd. no. 26) ile Heberdey'ın listesindeki 2 no.lu *agon*'a ilişkin yazıt sayısı 13'e; bir agonistik onur yazıtı (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 2007: 92 vdd. no. 25) ile 5 no.lu *agon*'a ilişkin yazıt sayısı 3'e; bir agonistik onur yazıtı (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 2007: 91 vd. no. 24) ile 14 no.lu *agon*'a ilişkin yazıt sayısı 4'e ve üç agonistik onur yazıtı (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 2007: 86 vdd. no. 22; 90 vd. no. 23; 96 vd. no. 28) ile 16 no.lu *agon*'a ilişkin yazıt sayısı 12'ye yükselmiştir. Söz konusu *agon*'ları belgeleyen, heykel kaideleri üzerine kazılmış onur yazıtlarının büyük çoğunluğu kentin sütunlu caddesinde (L5) (Res. 1) ele geçmiştir; diğerleri ise P3 yapısı (Res. 1), N3 Tapınağı (Res. 1) çevresi, Yukarı Gymnasion (I) (Res. 1), Aşağı Gymnasion (H) (Res. 1), B Kapısı (Res. 1) çevresi, Attalos Stoa'sı (L1) (Res. 1), Osbaras Stoa'sı (L2) (Res. 1) gibi çeşitli yerlerde bulunmuştur.

²⁷ Yazıt Aşağı Gymnasion (H)'un ana giriş kapısı yakınlarında ele geçmiştir; bkz. İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1992: 11 vdd. no. 1.

²⁸ Yazıt Aşağı Gymnasion (H)'da bulunmuştur; bkz. İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 11 vdd. no. 3.

²⁹ Heberdey söz konusu *agon*'u daha önce kentin resmî *agon*'ları grubuna koyarken (Heberdey 1934: 768), sonradan, özel kişiler tarafından düzenlenen *agon*'lar grubuna dahil etmiştir (TAM III/1: 293 *agon* no. 7; krş. yuk. n. 20).

³⁰ TAM III/1 no. 142: ... νεικήσας θέμιν Ἀσκληπείων παιδίων πάλη κτλ.

düzenlenen genel *agon*'lar grubunda değerlendirmek mümkündür. Ayrıca ekibimizin 1994 yılında keşfettiği bir agonistik yazıt fragmenti³¹ (Res. 9-10) sayesinde Termessos'ta ilk kez belgelenen bir "cenaze *agon*'u (ἐπιτάφιος ἀγών)"³² da söz konusu gruba eklenmektedir. Bu grupta yer alan bedensel (gymnik) *agon*'ların yarışmacıları παῖδες (= çocuklar) ve ἄνδρες (= yetişkinler) olmak üzere sadece iki yaş kategorisinde yarışıyorlardı. Okul (*gymnasion*) *agon*'larından bildiğimiz ἔφηβοι (veya ἀγένειοι = gençler) kategorisi şimdiye değin belgelenmemiştir³³. İki yaş grubu, παῖδες ile ἄνδρες arasındaki yaş sınırını 20 olarak belirleyen Heberdey'a göre, ἔφηβοι çağındaki yarışmacılar özel kişiler tarafından düzenlenen genel *agon*'larda παῖδες kategorisine dahil ediliyorlardı³⁴. Bugüne değin varlığı saptanan 17 *agon* kapsamında düzenlenen yarışma disiplinleri şunlardır³⁵: bedensel (gymnik) *agon*'lardan güreş (πάλη), pankras (πανκράτιον) ve meşale koşusu (λαμπάς); çocuklararası çoksesli şarkı korusu (χορὸς παιᾶνος παιδῶν λ'); ayrıca ἵππος τέλειος (= παντιβόλος) kategorisinde at yarışı. Kente ait (resmî) *agon*'ların programının çokyönlülüğüne karşılık özel şahıslar tarafından düzenlenen *agon*'ların bir iki istisna dışında sadece güreş dalında gerçekleştirilmiş olmasını şaşırtıcı bulan Heberdey, belgelerin büyük sayısını dikkate alarak bu monotonluğun bir rastlantı olamayacağı görüşünü savunmakta ve bunu kent halkının atletizm dalları arasında güreş sporuna gösterdiği ilgiyle açıklamaktadır³⁶.

³¹ Anılan fragment Yukarı Gymnasion (I)'un batısı, *agora* (K)'nın doğusundaki yıkıntılar (Res. 1) arasında ele geçmiş olup bir cenaze *agon*'unda zafer kazanan yarışmacıların adlarını içeren bir listenin başlangıç kısmını oluşturduğu saptanmıştır. Söz konusu yazıt için bkz. İplikçioğlu - Çelgin - Çelgin 2007: 98 vd. no. 29.

³² Hellen'lerde ölülerin ruhlarını hoşnut etmek amacıyla cenaze törenleri kapsamında yarışmalar düzenleme geleneği Homeros'a kadar uzanmaktadır. Akhilleus'un, arkadaşı Patroklos'un cenaze töreninden sonra düzenlediği ve Akha'lı komutanların güç ve becerilerini sinama fırsatını buldukları oyunlar (Hom. *Il.* 22. 255 vdd.) bunun tipik bir örneğidir. Araba yarışlarıyla başlayan oyunlar boks, güreş, koşu, silâhlî dövüş, disk atma, ok atma, kargı atma gibi çeşitli spor dallarıyla devam eder. Ayrıca, dinsel karakteri ağır basan dört büyük panhellenik festivalin, Olympia, Pythia, Nemea ve Isthmia oyunlarının kökeninde de cenaze törenleriyle ilgili *agon*'ların bulunduğu kabul edilmektedir. Hellen'lerde cenaze törenleri kapsamında spor yarışmalarının düzenlenmesi geleneğinin arkasında yatan anlamlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dürüşken 1993: 35 vd.

³³ Birçok örnek arasında ἔφηβοι kategorisine ait hiçbir belgeye rastlanmamasının bir rastlantı olmadığını vurgulayan Heberdey, bu durumu, gençlik (delikanlılık) çağındaki yarışmacılara özgü (ayrı) yarışmalar düzenleme âdetinin bulunmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Heberdey 1923: 202.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Heberdey 1929: 42; Heberdey 1934: 770.

³⁵ Heberdey 1929: 45 (16 no.lu *agon*'a ilişkin liste), 49 (8 no.lu *agon*'a ilişkin liste), 51 (11 no.lu *agon*'a ilişkin liste), 53 (1 no.lu *agon*'a ilişkin liste), 55 (2 no.lu *agon*'a ilişkin liste); Heberdey 1932: 198 vd. (liste); Heberdey 1934: 770 vd. (liste); TAM III/1: 293 (1-16 no.lu *agon*'lara ilişkin liste); İplikçioğlu - Çelgin - Çelgin 1992: 11-13 no. 1; İplikçioğlu - Çelgin - Çelgin 2007: 86-97 no. 22-28, ayrıca lev. 2-3. Heberdey'ın söz konusu *agon* grubunun kronolojisiyle ilgili değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Heberdey 1929: 42-58.

³⁶ Heberdey 1934: 770; krş. Heberdey 1923: 202. Heberdey'ı bu düşünceye sevkeden nedenlerden biri, 16

Agon'lar açısından gözlemlenen bu çeşitlilik, zenginlik ve canlılık Termessos kent yaşamında *agon*'ların ne denli önemli bir yere sahip olduğunun açık bir göstergesidir. Bilindiği gibi, arkeolojik açıdan kesin bir şekilde kanıtlanamamakla birlikte, en azından filolojik kriterler dikkate alınarak Termessos'un köken bakımından M.Ö. III. binyıla kadar uzanan bir yerleşme olduğu kabul edilmektedir. Anadolu'nun otantik halklarından Luvilerin soyundan gelme Solym'ler tarafından kurulan ve oldukça uzun bir sessizlik döneminden sonra adını ilk kez İskender'in Asya Seferi vesilesiyle tarih sahnesinde duyuran Termessos söz konusu seferden sonra hızlı bir Hellenleşme süreci yaşamış, Hellen'lere özgü yönetim ve yaşam biçimine adapte olarak tüm kurum ve kuruluşlarıyla bir *polis* kisvesine bürünmüştür. Hellenleşmenin daha da güçlendiği Diadokh'lar Dönemi'nde ve bunu izleyen Roma İmparatorluk Çağı'nda bilhassa Pergamon ve Seleukos tarzı şehir plânlamacılığının (teraslama yöntemi, sütunlu caddeler v.s.) etkisiyle bir Hellenistik – Roma metropolü özellik ve görünümünü kazanmıştır. Termessos'ta Hellenleşmenin en belirgin olduğu ve en yaygın görüldüğü alanların başında dil gelmektedir. Termessos'lular günlük yaşamlarında muhtemelen kendi yerli anadillerinin yanı sıra Hellence'yi de kullanmışlar, fakat tüm resmî belgeler Hellence olarak kaleme alınmıştır³⁷. Kent halkının etnik kökenine sadece şahıs adları tanıklık etmekte olup bu isimler de çekimler ve soneklerde Hellence'ye uyarlanmıştır. Keza, dinsel inançlar alanında da belirgin bir Hellenleşme göze çarpmaktadır. Tanrı adları arasında yalnızca, Baştanrı Zeus Solymeus'un epiteti (Solymeus) ile kentin eponimi (Termessos) ve soyun eponimi (Solymos) Termessos'a özgü (otantik) adlardır. Buna karşılık, genellikle Olympos tanrılarının adları egemendir ve bunların en azından bir kısmı yerli tanrılarının yerini almış olmalıdır (Heberdey 1934: 738). Örneğin, Baştanrı Zeus Solymeus köken itibarıyla, Luvî *pantheon*'unun baştanrısı ve özünde bir hava tanrısı olan Tarhu / Tarhunt'a dayanmaktadır. Termessos'ta Hellenleşmenin ne denli güçlü olduğunu yönetim örgütlerinden de açıkça anlamak mümkündür. *Polis* için tipik olan *demos*, *bule* ve hatta *gerusia* adlı meclislerin yanı sıra, *probulos*'lar kurulu gibi, en üst düzeydeki yönetim örgütü, ayrıca çeşitli makam ve memurluk

agon'un büyük çoğunluğunun (no. 2, 3 [muhtemelen], 4-6, 8, 10, 12-16) sadece güreş (πάλη) disiplini içinde gerçekleştirilmesidir. Diğer bir neden de, müzik (χορός παιάνος παιδίων) ve at koşusu (ἵππος τέλειος) müsabakalarının bağımsız olarak değil, güreş yarışmalarını da içeren *agon*'lar kapsamında (bir arada) düzenlenmiş olmasıdır (Heberdey 1923: 202).

³⁷ Hellenleşmenin kent halkının üst tabakalarında erkenden başlamış ve hemen alt tabakalara da yayılmış olması gerektiği görüşünü savunan Heberdey, hiç değilse birkaç tanesi M.Ö. 2. yüzyıldan önceye tarihlenen yazıtlar arasında tek bir örneğin dahi yerli dilde kaleme alınmadığına dikkati çekmektedir. Heberdey'a göre köleler ve azatlılar bile Hellence'yi genelde oldukça doğru konuşuyorlardı (Heberdey 1934: 737).

unvanlarında da Hellen etkisi belirgindir. Hellenleşmenin kökleştiğinin hiç kuşku yok ki en somut işaretlerinden biri de *agon*'lar düzenleme geleneğinin varlığıdır. Termessos gibi, yerli kökenli bir dağ şehrinde dahi Hellen ve Roma kentsel yaşamının karakteristik bir unsurunu oluşturan *agon*'lara duyulan ilgi ve verilen değer söz konusu geleneğin ne kadar köklü, ne kadar yaygın, ne kadar vazgeçilmez olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir.

Prof. Dr. Ahmet Vedat Çelgin
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
34134 İstanbul / Türkiye
celgin@ttmail.com

Die Agone im sozialen Leben der antiken Stadt und Beiträge zur Agonistik anhand der neuesten epigraphischen Forschungen von Termessos

Eine der eindrucksvollsten Eigenschaften des städtischen Lebens in der Antike, ist ohne Zweifel die Tradition Wettkämpfe zu organisieren und die Sieger auf verschiedene Art zu Ehren. Die allgemeinen Fachbegriffe dieser Wettkämpfe waren "agon", "themis" und "panegyris", während die Eigennamen den Namen eines Gottes, eines Halbgottes (*heros*), eines Königs, eines Kaisers oder den Namen der veranstaltenden Stadt tragen konnte. Sie waren eine der lebendigsten Veranstaltungen der antiken Städte und hatten pädagogischen, philosophischen, theologischen und ethischen Charakter. Wichtig waren sie auch für die Kriegsvorbereitung und für die Kunst. Durch die Agone wurde die Gebundenheit der Hellenen untereinander und die nationale Zusammengehörigkeit verstärkt, außerdem waren sie für die Ökonomie der damaligen Zeit von großer Bedeutung. Mit allen diesen Eigenschaften waren sie unerlässlich für die griechischen Städte bis in die römische Zeit und gewann zunehmend an Funktion und Bedeutung.

Agonistische Inschriften sind in Kleinasien reich belegt. Termessos, die größte antike Stadt in Pisidien und eine der interessantesten Städte Kleinasiens, ist das wichtigste Zentrum für agonistische Inschriften der römischen Periode. Der von Rudolf Heberdey begonnene und nach seinem Tod (7. April 1936) von der Österreichische Akademie der Wissenschaften fortgeführte Corpus der Inschriften aus Termessos (*TAM III/1*) beinhaltet insgesamt 944 Inschriften, von denen 78 agonistische Inschriften darstellen. Heberdey bewertete diese, für die Erforschung der Agone Kleinasiens wichtigen Inschriften, erarbeitete eine Klassifizierung der Agone und präsentierte eine allgemeine Rekonstruktion der Organisation und Ausführung dieser Wettkämpfe. Durch die Forschungen unseres Teams konnten 11 neue agonistische Inschriften gefunden werden, wodurch die Zahl dieser Inschriften auf 89 anstieg.

Aus den von uns gefundenen neuen Inschriften sei ein Fragment hervorgehoben. Heberdey und A. Gaheis waren im Jahre 1899 auf dem südöstlichen Teil der Säulen-Straße (Abb. 1, 3) auf eine Inschrift über die Siegerehrung eines Dioteimos gestoßen (Abb. 2, 6-7), hatten diese aber, da sie einen zu dieser Inschrift gehörenden beschrifteten Block (Abb. 5) übersahen, falsch ergänzt. Er ergänzte als Wettkampf-Disziplin für Dioteimos fälschlich

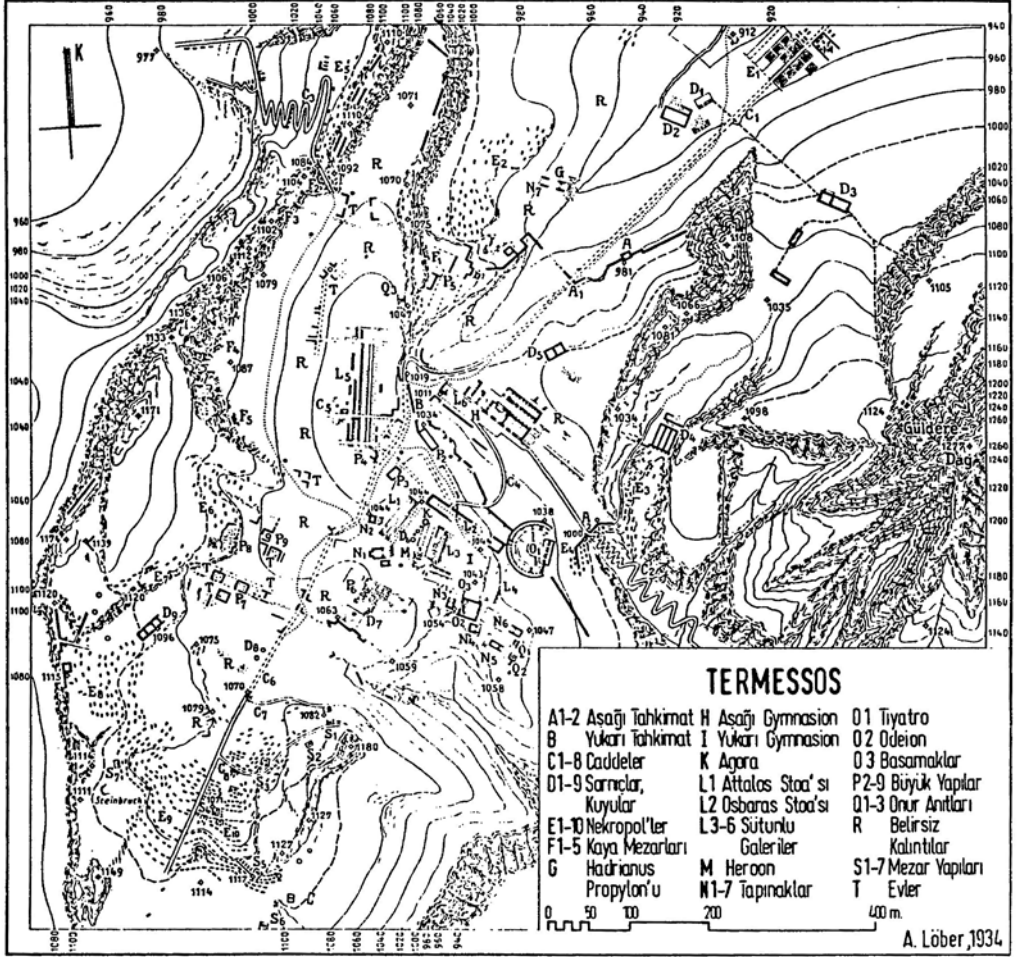
„πόλη“ also „Ringens“, sodass dies unzureichend Platz in der Literatur fand. 65 Jahre nach Heberdey, im Jahre 1988 hatte Michael Wörrle, anlässlich Beispielen aus Lykien den Gedanken geäußert, Dioteimos als einen Sieger der Disziplin „λαμπάς“ (Fackellauf) anzusehen. Durch den von uns 1997 gefundenen zweiten Teil der schon erwähnten Inschrift (Abb. 4, 6, 8), konnte Dioteimos entgegen Heberdey und Wörrle als Sieger der Disziplin „στάδιον“, also Stadion-Lauf bestimmt werden. Die ist gleichzeitig auch unser wichtigster Beitrag bezüglich der Agone von Termessos und der agonistischen Inschriften.

Ein anderes wichtiges agonistisches Fragment wurde 1994 von uns gefunden. Es handelt sich hierbei um den oberen Teil einer Liste der Sieger anlässlich eines Bestattungs-Agons (ἐπιτάφιος ἄγών) (Abb. 9-10). Diese Liste der Sieger ist von großer Bedeutung, da sie die bisher einzige in Termessos belegte Inschrift dieser Art ist, obwohl die Wurzeln dieser Tradition bis zu Homer zurückreicht.

Die Vielfalt und Fülle der Agone weist einerseits auf ihre wichtige Rolle, andererseits auf die Wurzeln der Hellenisierung in Termessos hin. Das Interesse, einer einheimischen (Solym) Bergstadt wie Termessos an den Agonen, ein für das griechisch-römische Stadtleben charakteristisches Element, weist auf die Verbreitung und Bedeutung dieser Tradition hin.

Kaynakça

- Cousin, G.
1899 “Termessos de Pisidie”, *BCH* 23: 165-192, 280-303.
- Dürüşken, Ç.
1991 “Antikçağ’da Sporun Anlamı, Önemi ve Eğitimi”, *Türk-Alman Kültür Diyaloğunda Spor Ahlakı ve Spor Felsefesine Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu*, İstanbul: 127-130.
- 1993 “Homeros’ta Spor”, *Olimpik Akademi Dergisi* 1/1: 33-40.
- 1995 *Eskiçağ’da Spor*, İstanbul.
- Hdt. Herodotus, *historiae*
- Heberdey, R.
1923 „Gymnische und andere Agone in Termessus Pisidiae“, *Anatolian Studies, presented to Sir William Mitchell Ramsay*, W. H. Buckler – W. M. Calder (eds.), London – New York: 195-206.
- 1929 *Termessische Studien*, Wien – Leipzig.
- 1934 “Termessos”, *RE* 5/A1: 732-778.
- Hom. *Il.* Homerus, *Ilias*
- İplikçioğlu, B. – G. Çelgin – A. V. Çelgin
1991 *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium I*, Wien.
- 1992 *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium II*, Wien.
- 2007 *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium IV*, Wien.
- Lanckoronski, K.
1892 *Städte Pamphyliens und Pisidiens II: Pisidien*, Prag – Wien – Leipzig.
- Philostr. *gym.* Philostratus, *de gymnastica*
- Plat. *leg.* Plato, *leges*
- Swaddling, J.
2004³ *The Ancient Olympic Games*, London.
- TAM III/1 *Tituli Asiae Minoris collecti et editi auspiciis Academiae Litterarum Vindobonensis*, vol. III: *Tituli Pisidiae*, fas. 1: *Tituli Termessi et agri Termessensis*, R. Heberdey (ed.), Vindobona 1941.
- Wörrle, M.
1988 *Stadt und Fest im kaiserlichen Kleinasien. Studien zur einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda* [Vestigia 39], München.

Res. 1 Termessos kent plânı (TAM III/1, Lev. 1)

Res. 2 Dioteimos yazıtı ana bloğu, bulunuş durumu

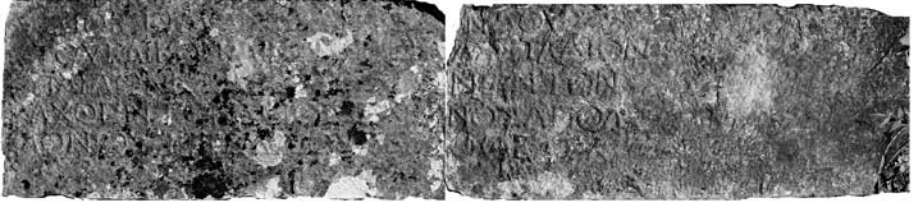
Res. 3 Sütunlu caddenin güneydoğu duvarı, içeriden

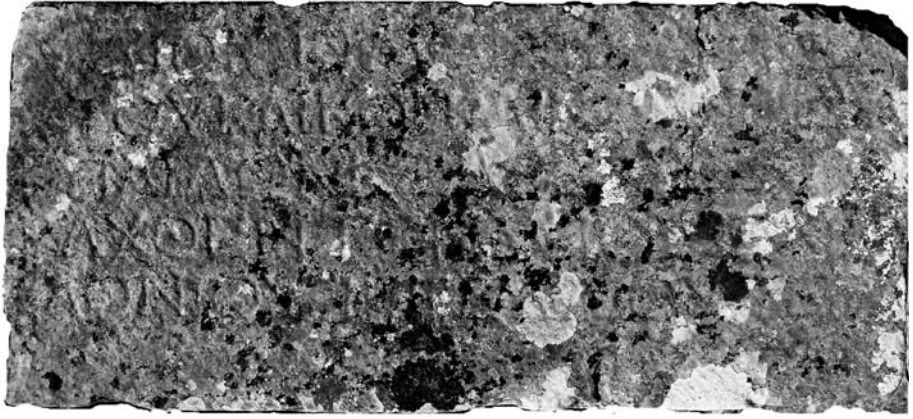
Res. 4 Dioteimos yazıtı fragmenti, bulunuş durumu

Res. 5 Dioteimos yazıtı ana bloğu ile fragmentinin birlikte bulunuş durumu

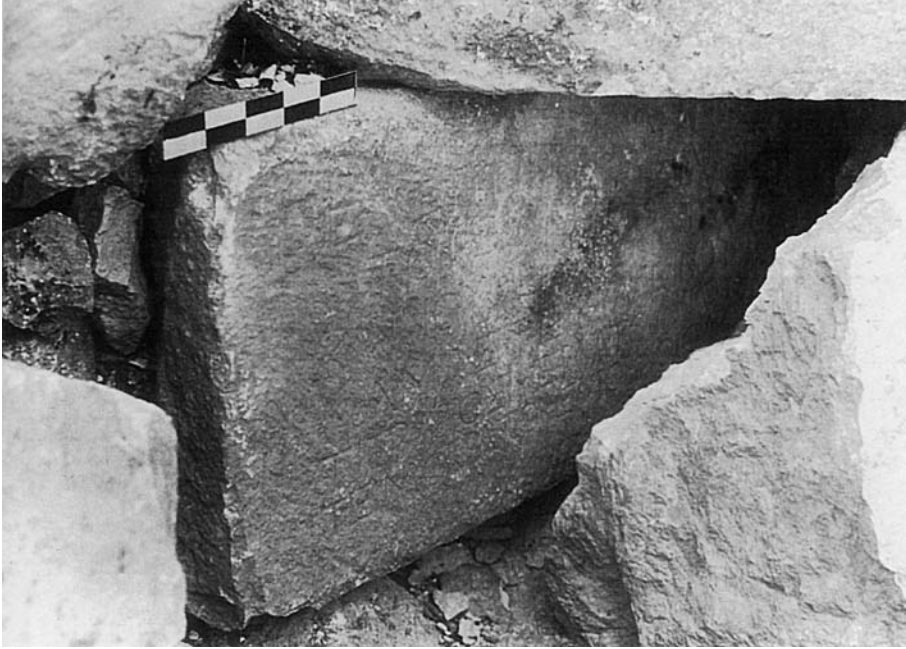
Res. 6 Dioteimos yazıtına ilişkin iki bloğun bilgisayarda birleştirilmiş durumu (F. Onur)

Res. 7 Dioteimos yazıtı ana bloğu, yakından

Res. 8 Dioteimos yazıtı fragmenti, yakından

Res. 9 Bir cenaze agon'una ilişkin galipler listesi fragmenti, bulunuş durumu

Res. 10 Res. 9'daki fragmentin latex kalıbı

